

Fra Magtstat til Retsstat

*****

Et foredrag for studenter af

Af Severin Christensen
København 1924

www.grundskyld.dk

Fra Magtstat til Retsstat

Et foredrag for studenter
Af Severin Christensen
København 1924

**

Digitaliseret og redigeret af
Per Møller Andersen
www.grundskyld.dk
2003

*

Eftertryk og kopiering tilladt
– gerne med angivelse af kilde

Den, der i privat samtale eller offentlig skitserer en statsform, der så voldsomt bryder med det bestående, som det vi kalder retsstaten, vil uvægerlig møde to stygge gloser: vi er utopister og vi er teoretikere, der står det praktiske liv ganske fjernt, — jeg vil da allerførst prøve på at fjerne de misforståelser, som ligger til grund for disse indvendinger. Utopi er et ord, der falder alle konservative — alle træger, som afdøde Ernst Møller kaldte dem, uhyre let i munden; men jeg vil spørge de træger, som eventuelt her er til stede — hvad enten de kalder sig konservative eller radikale: kan ingen af dem huske, hvorledes socialismen for en menneskealder siden fra alle sider blev kaldt en utopi? Og hvordan er forholdet den dag i dag: vi står midt i en politisk udvikling, som ikke kan benævnes anderledes end maskeret socialistisk og som alle partier uden undtagelse giver deres velsignelse — om end mere eller mindre gnavent.

Og hvad det angår at være teoretiker, da kan man vist lige så lidt undvære teori på det politiske som på andre praktiske områder. Overalt må vel ide gå forud for handling. Ja den franske filosof Fouillée hævder endog, at ideen er selve den påbegyndte handling og som sådan virksom og produktiv. En kritik af en reform, der ikke går længere end til at påstå, at det er teori, er derfor ikke særlig vægtig, det vil være nok så frugtbart at vise, om teorien er gal eller rigtig. Selv de mest forstokkede tilhængere af den materialistiske historieopfattelse tillægger dog den menneskelige tanke aktiv betydning — selv om de igen opfatter den som produkt af materielle forhold. Det er muligt, at verden ville have haft et andet udseende, om Kleopatras næse havde været lidt længere eller lidt kortere, men dog kun på den betingelse, at Cæsar havde dannet sig en vis opfattelse af, hvorledes næser skulle se ud.

Undersøger man de store politiske begivenheder i nyere tid, den franske revolution og den nuværende russiske revolution med den mellemliggende politiske og sociale udvikling, finder man, at spirer til næsten alt dette rummes i det mest teoretiske af alle teorier, i et enkelt åndsarbejde fra slutningen af det 18. århundrede, nemlig Rousseaus *contrat social*.

Her gælder det da teori mod teori; andet udgangspunkt for en politisk diskussion findes ikke. Retsstaten må ses på baggrund af Rousseaus lære; og nogle træk af den må derfor genkaldes i erindringen.

I *contrat social* hævdes, at der kun gives eet eneste retfærdigt samfund, nemlig det, som er grundet på den sociale kontrakt. Hvad er den sociale kontrakt? Ja, dens bestemmelser reducerer sig egentlig til en eneste, nemlig ethvert individs totale afhændelse (*aliénation*) til samfundet af sig selv og alle sine rettigheder ... »idet enhver overgiver sig helt og holdent, sådan som han forefindes i øjeblikket, med alle sine kræfter og alle sine ejendele. Hans gods og hans person er for fremtiden en del af de offentlige anliggender; hvis han besidder dem, er det på anden hånd, i følge bevilling.

Denne forestillingskreds blev meget hurtigt almeneje og kom til gennembrud på afgørende steder. Således siger Mirabeau i konventet d. 10. august,

1789 »Jeg kender kun tre måder at eksistere på i samfundet: man må være tigger, tyv eller embedsmand. Ejeren er kun den første blandt embedsmændene. Hvad man populært kalder hans ejendom er kun den pris, samfundet betaler ham for de fordelinger, det er pålagt ham at foretage overfor andre individer.

»Ligesom naturen«, fortsætter Rousseau i sin bog, »giver hvert menneske en absolut magt over sine lemmer, således giver den sociale pagt det sociale legeme en absolut magt over alle sine«. — følgelig har Mirabeaus kollegaer ret til på statens vegne at konfiskere præsternes, emigranternes og de guillotineredes ejendele, beslaglægge alle fabrikkers indtægter, tilegne sig de 3/5 af Frankrigs jorder med bygninger osv. Og de varer, man ikke ligefrem røver, betaler man med værdiløse papirpenge. Korn og foder konfiskeres hos bonden, vinen hos vindyrkeren. Man plyndrer køkkener for kobbertøj, sovekamre for senge, ja i en eneste by blev 10.000 mennesker berøvede deres sko til offentlig brug. Thi som repræsentanten Isoré så klart udtrykte sig: »alt tilhører folket og intet, individerne«.

Man disponerer lige så ugenert over mennesker som over ting. Man udskriver dem massevis til krigstjeneste og sender dem som en flok kvæg imod fjenden. Alt arbejde foregår under tvang, ja handlende skal tvinges til at sælge, fabrikanterne til at fabrikere, selv om de sætter til på det, thi som et dekret af 11 Brumaire, år 2 siger: den gode borger bør foretrække den offentlige fordel for sin private profit.

Jeg nævner alt dette bl.a. for at vise, hvad teorier kan føre til, selv om de er forrykte. Jakobinerne pressede den Rousseau'ske teori til den sidste bloddråbe: mødre blev tvungne til at føre deres døtre til folkelige møder, kvinder blev tvungne til at paradere ved de republikanske fester. Man prøver endog på at foreskrive folket de ægte republikanske meninger og den nye statsreligion. Man straffer ikke blot dem, der er forrædere, men også de passive, de der intet gør for republikken (i følge udtrykkeligt dekret). Man har altså ikke læst Rousseau for morskabs skyld, man er i fuld gang med at omsætte ham til virkelighed. Skulle der endnu hos nogen herske den mindste tvivl om »teoretikerens« indflydelse, bedes de studere Robespierres taler; de er som kalkerede over Rousseaus sociale kontrakt.

Men hvad går da denne uhørte tvang ud på? Man vil — ligesom i Rusland i vore dage — gøre folkene lykkelige. Det er selve moralen sat i system — den moral, der hos os med et så betegnende navn kaldes velfærdsmoralen. Man vil så at sige tvinge dem til at være lykkelige, og dertil skal statsmagten bruges. Man vil, som Robespierre udtrykker sig, skabe »et storsindet, mægtigt og lykkeligt folk«. »Vi vil hellere gøre Frankrig til en kirkegård, end opgive at genføde det à notre manière«, siger Carrier. Forgæves vil individet påkalde sine individuelle rettigheder; han har ingen — ved den sociale kontrakt har han engang for alle givet afkald på dem. Skulle individerne have overbevisninger, der går på tværs af denne lære, er det regerin-

gens opgave at ændre disse overbevisninger ved alle midler. Og her kunne man påberåbe sig Rousseaus egne ord: »Vi skal tvinge dem til at være frie«.

Den ide, at der ovenover individerne svæver et almægtigt væsen, staten, som har sine egne interesser at varetage, og som skal have individernes ve og vel i sin hånd og lede deres tarv på formynderisk vis som overpave, har som bekendt formået at hypnotisere folkene lige ned til vore dage. Den politiske magt har kunnet skifte form, men tankegangen er den samme: Statsmagten er suveræn i forhold til individet. Som filosofisk teoretiker er Rousseau blevet afløst af Bentham og Stuart Mill, der som bekendt har opstillet læren om, at enhver bør arbejde for de flest muliges lykke — en lære, der optræder som videnskabelig etik, men som naturligvis er en privat mening, der ikke har spor af videnskabeligt grundlag. Politisk bliver dette i demokratiske lande til, at staten dvs. flertallet på fuldstændig almægtig vis skal afgøre, hvad der tjener til mindretallets vel på trods af dettes protest, og resultatet er som bekendt blevet det, Oscar Wilde så træffende har udtrykt således: Demokrati betyder ikke andet, end at folket pryglers folket for folkets skyld.

Spencer har i sin bog *Man versus the State* (individ kontra stat) nævnt mange barokke eksempler på, hvad statsmagten har kunnet tillade sig overfor individet i de sidste slægtled. Og dog er hans eksempler uskyldige og tamme lige overfor hvad vi daglig oplever. Jeg behøver blot at nævne et eneste eksempel: at staten har den utrolige frækhed at blande sig i, hvad den ene borger frivilligt skænker den anden som gave. Grundloven siges at garantere ejendomsretten til privat ejendom, men lovgiverne omgår denne bestemmelse, dels i form af skattelove, der virker som vilkårlige plyndringer, dels i form af specielle love som den nævnte, hvorved der sættes et lovligt stempel på simpelt røveri. Staten bestemmer hvornår vi må barberes og købe brød, hvornår en bagermester må fyre i sin egen ovn; overhovedet er det ikke nu muligt at udpege et eneste livsområde, hvor vi er fuldstændig trygge overfor de demokratiske politikeres magtsyge, og alt sammen under devisen: almenvellets tarv, en devise, der ganske svarer til jesuiternes hensigten helliger midlet, idet forudsætningen er: jeg tillader mig at fortolke almenvellets tarv på dine vegne! Fordi jeg sammen med Rasmus, Per, Povl og Maren osv. er de fleste! Forbud og regulering af hele livet er alle magthaveres kæreste drøm, og som følge deraf har vi været vidne til et ubændigt tovmageri. Man lukker øjnene for, at det er den sikreste vej til at omskabe lovlydige folk til forbrydere. Lige sålidt som det nogensinde vil lykkes at gøre smugleri til noget højtideligt eller uhæderligt i fornuftige folks øjne, sålidt kan man hindre folk i at finde på det ene fif efter det andet i rent defensive øjemed, for at værge ejendom og handlefrihed lige overfor den indre fjende: staten. Man indbanker i folks bevidsthed, at det netop er agtværdigt at snyde staten. Men ganske vist ved at uddybe denne kløft mellem lov og moral hjælper man ufrivilligt alle os, som bekæmper statismen, statens almagt. —

Har da ingen i det forløbne århundrede talt individets sag? Jo her og der har der rejst sig individualistiske røster, men alt for spredt og uden fast holdpunkt i en moralfilosofi, der kunne vise individet, at han er sin egen og ikke andres lykkes smed, gengive ham sin selvbevidsthed og vise ham det punkt hvor han kan sige, også til statsmagten: hertil og ikke længere! Stemningsudbrud og eksplosive handlinger er der nok af, men ingen antydning af, hvorledes individualismen kunne indgå i en velovervejede politisk plan. Kendt er i denne sammenhæng navne som v. Humbolt, Spencer, Max Stirner, Nietzsche, Krapotkin osv.

Måske er det mindre kendt, at også Taine i sit værk om revolutionen optræder som glødende individualist og veltalende kritiker af de statsregulerende principper.

Taine hævder, at der gives intet større tilbageskridt i historien end den Rousseau'ske tankegang i revolutionens skikkelse, thi det betyder at føre det moderne menneske tilbage til en social form, som det har brugt 18 århundreder for at arbejde sig ud af. Det moderne menneske er nået til en så klar bevidsthed om personlighedens selvstændige værd, at han aldrig vil udleve sig på nåde og unåde til en statsmagt; der er og bliver et særligt område, hvor han vil være enehersker. Staten skylder mig at give mig sikkerhed, at beskytte ejendom og liv; til gengæld lover jeg i følge en tavs aftale at forsyne den med midler dertil. Men kun dertil; den går ud over aftalen, hvis den udvider sine funktioner, hvis den også vil gøre sig til en moralsk, filantropisk eller pædagogisk indretning. Selv om flertallet ville støtte denne udlægning ... ja, selv om samtlige vælgere minus en var enige om at overdrage staten denne magtfulde, selv om der kun var en eneste modvillig, ville denne blive krænket.

»Lad os derfor vogte os for at forøge statens magt, siger han, og lad os ikke finde os i, at den bliver andet end en påpasselig pladshund, som det gælder om at holde i sin kæde og i sit indelukke«.

Taine nærmer sig Spencers opfattelse, at individet er en selvstændig verden for sig, med særlige interesser, sin særlige vurdering af alle forhold og kilden til alt originalt her i verden, og jo mere civiliseret mennesket er blevet, des utåleligere vil tvang og formynderi blive for ham.

Den forfatter, som mest lidenskabelig har talt individets sag, er dog Max Stirner, anarkismens begavede teoretiker. Han fører en drabelig kamp mod alle de »fikse ideer«, man i tidernes løb har dyrket for at underkue jeget. Jeg må dvæle et øjeblik ved Stirner, fordi han som kritiker stadig er lige uimodståelig, og fordi han fører til et punkt, hvorfra vi så at sige tvinges til at søge en praktisk udvej overfor statsalmagten, en udvej som han dog ikke selv anviser.

Til de »fikse ideer« eller spøgelse, som han kalder de forestillinger, der bruges til at holde jeget nede, regnes for det første de religiøse ideer, der først forlagdes til himlen, men senere — under påvirkning af moderne skep-

tikere som Feuerbach — til vort sjæleliv, hvor de nu rumsterer som indre autoriteter, der tyranniserer os fuldt så despotisk. Statens ide er en lignende tyrannisk interesse i strid med individets egen interesse. Folket er et højere væsen end den enkelte og spørger i den enkelte som »folkeånd«. Den fikse idé har man overhovedet i grundsætningen, princippet, standpunktet, hvorved menneskene skaber sig selv lige så mange fængsler. — Vore forfattere fylder hele folianter med betragtninger over staten uden at sætte selve statens fikse ide under debat, hildede som de er i Aristoteles gamle overtro, at mennesket er et politisk dyr. I liberalismens øjne er det at være en god borger toppunktet af hæder; de liberale er besatte af den ide, at enhver skal ofre sig for det heles vel, opgå i staten. Stat - stat, således lød det almindelige råb, og man søger blot den rette statsforvaltning, statsmagten i sin mest virksomme skikkelse. Liberalismens fikse ide hedder »det frie folk«. Monarken i den kongelige herres person var en svag hersker mod den nye monark »den suveræne nation«. Hvad man i årtusinder havde længtes efter, nemlig at finde hin absolute herre, ved siden af hvilken ingen hverken stor eller lille herre kunne bestå, det har bourgeoisiet frembragt i skikkelse af det hellige demokrati. Hvad betyder da politisk frihed? Mon den enkeltes frihed? Nej, det vil blot sige, at flertalsmagten, at en af mine tyranner er fri. Vi har trindt om i Europa fået frie folk, der kan tvinges til 1000 forskellige ting, og ingen kan sige, hvad de ikke kan tvinges til. I stedet for virkelige jeg'er er et indbildt jeg, en ide som »nationen« trådt handlende op, den hypnotiserer de enkelte, så de uden eftertanke blindt hengiver sig som redskaber for den.

Men, spørger Stirner, hvorfor vil I ikke have mod til endelig en gang at gøre eder selv til mål for alt og til dommere over alt! Bring blot for dagen hvad der er i eder selv! — Hvad der er i eder selv — altså spørgsmålet bliver, som Stirner meget rigtigt har set, til syvende og sidst det psykologiske: hvad indeholder jeget? Men Stirner var ikke psykolog nok til at løse det, han bliver stående ved den temmelig overfladiske betragtning at jegets interesse er egoisme, at jeget nødvendigvis må stå i kampstilling til de andre jeger og deres sammenrottelser. Den enkelte og hans ejendom er titlen på hans bog. Men ejendom vil for Stirner kun sige faktisk besiddelse; alt hvad jeg er i stand til at forsvare, det samme som kødbenet er for en hund. Derfor er der ingen anden udvej for den enkelte end alles kamp mod alle.

Men når Stirner drager denne konsekvens og bliver magt-anarkisternes fader, er det efter min mening ikke, fordi han er »egoist«, men fordi han ikke er egoist nok. Han har ikke målt alt, hvad jeget i virkeligheden rummer. Thi det er en overfladisk individualisme at se bort fra, at de sociale interesser og livsvilkår danner en væsentlig livsbetingelse for ethvert individ. Sand individualisme vil blot betyde at vurdere også de sociale interesser efter fortjeneste, ikke at sparke blindt til dem. For mennesker i almindelighed — ikke for Napoleon eller Cæsarer, er den eneste fornuftige opgave for individet at finde en modus vivendi (mægling) mellem de strengt personlige og

de sociale interesser. Permanent forsvarsstilling under alles krig med alle bliver for kostbar. Stillet overfor staten og dens påståede interesser troede Stirner, at valget kun stod imellem blind underkastelse og krig på kniven. Han tænkte sig ikke muligheden af, at individet kunne blive i stand til at stille sine krav til staten, overhovedet stille sig selvstændigt til selve statsmagten og spørge: hvad nytte har jeg NN. af staten; er staten i det hele taget et foretagende, jeg kan have nogen interesse af at deltage i, og hvor megen magt kan jeg da, eneren, være tjent med at overlade den? Muligvis kunne statsmagten bruges til at sætte sådanne grænser mellem de enkelte, at alle og enhver på forhånd ville være villige til at overlade staten denne opgave. Altså netop værne den enkeltes ejendom og således gøre ende på alles krig mod alle. Hertil var imidlertid et helt nyt princip nødvendigt, en moralfilosofi, der på en ny basis optog spørgsmålet om hvad der var den enkeltes ejendom.

Her må jeg have lov til at brede mig lidt, fordi det bidrag, jeg for min del har givet til tanken om retsstaten, har sit udgangspunkt her, og fordi jeg i denne kreds ikke gerne vil gå overfladisk hen over det, der for mig er det vigtigste, nemlig den fundamentale begrundelse af hele tankegangen — udformningen af enkelthederne kommer for mig i anden række.

Alle de moralsystemer, man hidtil har opstillet, kan simplest betragtes som teoretisk forsvar for kollektive undersøkelser af individet. Først maske-rede de sig i religiøst kostume; »statens og samfundets« dvs. de herskendes interesser blev gjort til eet med guds befalinger. Da religionernes magt som ydre autoritet, begyndte at svækkes, og individet begyndte at sætte spørgsmålstegn ved alle de »du bør« og »du skal«, man mødte ham med, måtte man finde nye argumenter, og man anskaffede sig da de såkaldte videnskabelige eller filosofiske moralsystemer, det ene efter det andet i ustandselig rækkefølge, altsammen nye forsøg på at stive de herskende tvangssystemer af overfor de godtroende individer.

Det er karakteristisk, at de to moralsystemer, som har vundet størst tilslutning i vor tid, nemlig udviklingsteorien og velfærdsteorien, begge bygger på den sætning, at individet ubetinget har at indordne sine personlige interesser under et hensyn udenfor ham, nemlig henholdsvis slægtens biologiske fremgang og det størst mulige antals velfærd. Det er klart, at disse forudsætninger kun kan begrundes ganske subjektivt. Lad udviklingstanken være nok så rigtig og videnskabelig fastslået; men så går udviklingen sin gang uden at man behøver nogen moral, og det vil dog altid være en dogmatisk påstand, at den enkelte skal interessere sig for noget så abstrakt og upersonligt som slægtens udvikling.

Fra velfærdsmoralens side udtrykkes det således, at pligten byder individet at stræbe efter at skabe den størst mulige lykkefølelse i verden. Også dette er et dogme, der ganske underkender et selvstændigt hensyn til det enkelte individ. Der tilkendes aldeles ikke den enkelte noget område, hvorover han har absolut rådighed; nogen principmæssig afgrænsning mellem

personligt og alment indlader den sig ikke på. — Denne lære er som man kan tænke sig vand på det moderne demokratis mølle. Thi hvad man her mest af alt frygtede var en begrænsning af flertallets magtområde. Nu fik man ikke blot godkendt, at flertallets interesse kan kræve alle ofre af de enkelte, men også at samme flertal sidder inde med den eneste sande fortolkning af hvad der tjener til almenhedens tarv; »de flest mulige« må dog vel selv bedst vide det, hedder det. De er derfor indehavere af enhver viden om hvad der overhovedet er rigtigt, og deres love er derfor ikke magtsprog — gud fri os; de går ud på at fremme undersåtternes lykke, og selv opfatter demokratiets magthavere sig ingenlunde som voldsherrer men som kærlige formyndere, der forstår at varetage borgernes interesser langt bedre end disse selv gør det.

Hvad denne fordævelige lære har ført til ligger nu klart for dagen. Blandt andet er det åbenbart, at verdenskrigen er et naturligt barn af velfærdsmoralen. En v. Bernhardis krigsmoral argumenterer ganske ud fra dens forudsætninger; imperialismen hviler trygt og godt derpå; det er en lykke for verden at modtage et mægtigt lands kultur, og denne lykke må man om fornødent påtvinge verden. Var det mon i individernes interesse, at man udskrev disse millionhære og ofrede alle disse hekatomber? Nej, det var »almenhedens vel« man tjente, og det var de herskende, også de demokratiske politikere, der påtog sig at føre velfærdsmoralen ud i livet på denne virkningsfulde måde.

Hvor længe denne, den sidste og farligste af alle magtens forklædninger, vil gøre virkning, er det ikke let at spå om. Det kan ikke nægtes, at den er ved at blive gennemskuet selv i dette kostume som »selve folket«. Det lykkedes en tid lang at narre de godtroende individer med Rousseaus slagord om »den sociale kontrakt« man var naiv nok til at gå ind på spøgen, indtil man en skøn dag

gjorde den vidunderlige opdagelse, at der skal to parter til at slutte en kontrakt. Næste gang, der tales om kontrakt, vil individet melde sig. Individet vil ikke vedblivende lade sig trænge op i en krog og blindt adlyde ubegrænsede krav om at ofre sig for andre menneskers interesser. Enten vil vi frabede os nogensinde at høre ordet Pligt nævne, eller også vil vi have en anden begrundelse. Vort jeg forlanger at være part i sagen — også når det gælder at være borger i staten. Jeg vil klart kunne gennemskue den nytte, jeg den enkelte har af staten; staten er et redskab, som skal tjene mig og mine interesser, den er til for min skyld, og ikke omvendt.

***

Såsnart individet har opdaget at ordet Pligt hidtil kun er anvendt til at forskønne den tvang, en herskende klasse kunne udøve overfor sine medborgere (sammenlign udtryk som værnepligt, borgerpligt osv.), vil han slå ned på dette hykleriske ord for at underkaste det en nøjere analyse. Een ting vil han i al fald være klar over, at skal der fremtidig forbindes nogen mening med at

han skal anerkende visse krav som pligt, noget han bør efterkomme, kan det ikke nytte, at man på forhånd vil frakende ham en selvstændig vurdering af disse kravts rækkevidde og betydning for ham selv. Vilkaeret for social fred og orden er ikke formynderne, der på individets vegne skal paa tage sig at afgøre hvormeget han skal ofre paa formaal som menneskehedens vel eller de flest muliges lykke. Nej vilkaeret er visse fastliggende begrænsede fordringer — noget for noget — som kan danne grundlag for en frivillig orden. Et socialt fredsstiftende princip kan derfor kun regne med størrelser, to parter har mulighed for at vurdere paa ensartet maade, det vil sige, de ma kunne fastsaettes objektivt. Skal begrebet pligt vaere anvendeligt som et princip, der har vaerig betydning for samlivet og for det politiske liv, ma det indeholde en saadan objektiv kærne.

Men saaledes som ikke blot folk i almindelighed men ogsaa politikere, ja selv laerere og moralfilosofe forstod ordet pligt, viste det sig at vaere i hoj grad vagt og flertydigt. Man kan kort og godt sige, at pligt i tidernes loeb er kommet til at betyde alt det, som menneskene under paabaerelse af en eller anden autoritet har onsket eller kraevet af hverandre. Man har talt om martyriets pligt, om pligt til at soerge for sig selv, pligt til de yderste ofre, almindelig vaernepligt, pligt til at do for faedrelandet, pligt til ikke at ga i krig osv.

Paa engelsk hedder pligt duty, og dette ord vil gennem sit slaegtsskab med ordet debt (gaeld) vaere ganske anderledes skicket til at betegne det moralske grundbegreb, hvis man stadig har handelsudtrykket Debt for oje. Paa dansk ejer vi i ordet skyld et ord, der er som skabt til at traede i stedet for det vage »pligt«. Thi skyld er et begreb, der har den kraevende objektive karakter, og som endog rummer størrelsesbestemmelse. Hvad min pligt imod skrædder Petersen er, under livets forskellige forhold, derom kan baade han og jeg svæve i stor uvished. Men derimod ved baade han og jeg hvad jeg skylder ham, og vi vil begge vaere villige til at fortsaette vort mellemvaerende hvis ydelse og modydelse svarer til hinanden. Ingen finder det rimeligt at kraeve af sin skrædder mere end det par bukser, han har lovet at levere, og ingen skrædder finder det forretningsmaessigt at forlange større beloeb end det aftalte. Herpaa kan bygges det mest frugtbare samliv i verden. At betale sin skyld, at opfylde sine lofter (blot en saerlig form for skyld) er overalt i verden anset for tilstraekkeligt til at muliggøre et samlivs- og tillidsforhold. Det drejer sig her om krav, som har en ganske anden karakter end saakaldte krav til ens gode hjerte; det er krav med faste grænser, hvis noedvendighed som minimumskrav til fredeligt samliv enhver forstaar. Samliv kan forega uden kaerlighedsgaver og filantropi, men det kan ikke fortsaettes hvor skyld ikke vedgaas og lofter ikke holdes. I begrebet skyld har vi da det soegte objektive moralbegreb. Det er et udtryk for et krav, der baade fremtraeder som en kvantitet, begge parter kender, og som appellerer til ethvert individs selvstaendige vaerdsaettelse: nemlig som en noedvendig minimumsfordring for fredeligt samvirke.

Ved at indfri sin skyld udfører man tillige den handling, der fra de tidligste tider er stemplet som den retfærdige, og som ethvert tænkende menneske vil acceptere som en samlivsregel, da ingen kan undgå at interessere sig for den. Allerede Aristoteles havde udformet dette begreb i sine hovedtræk; han kender to former for retfærdighed: den fordelende retfærdighed, der tildeler goder i forhold til fortjeneste, og den udlignende retfærdighed, der genopretter en forrykket ligevægt i folks mellemværender. Det er værdt at lægge mærke til, at i begge tilfælde opfatter Aristoteles retfærdigheden som en handling, der yder compensation (udligning) altså et objektivi måleligt vederlag. Desværre er også begrebet retfærdighed senere blevet forvansket og ligesom pligt gjort udflydende og subjektivt, så at det i de flestes øjne danner en pærevælling med humanitet og velfærd.

Som vi har set står skyld og retfærd i den nøjeste forbindelse med hinanden. Min skyld til NN. er den værdi, NN. har retfærdigt krav på.

Skyld optræder imidlertid under to former: enten er det vederlag, der skyldes, lovet, eller det er ikke lovet. I sidste fald kan den opstå ved tab og krænkelse, det ene menneske tilføjer det andet. Men her opstår da spørgsmålet: er man skyldig at erstatte alle de tab, man tilføjer et andet menneske? Hvis man f.eks. tilføjer ham tab ved at berøve ham en ting, som han har fratrukket en anden, skylder man ham da vederlag derfor? Eller hvis man har skadet ham som konkurrent ved at føre bedre varer?

Nej det viser sig at man ikke får bund i begrebet skyld, før man har fået fat i begrebet den rette ejer. Den, der skal have skyldigt vederlag må kunne bevise sin ejendomsret. Og da vi her bevæger os på etisk område, kan vi ikke bruge den juridiske eller faktiske ejendomsret; den ejendomsret vi her behøver, kan kun begrundes ud fra det retfærdige- eller kompensationsprincip, vi allerede har skimtet som det centrale i moralen. En ejendomsret, i moralsk forstand kan kun påberåbes ud fra påvisningen af, at der er gjort en tilværdien svarende indsats.

Vi får hermed gyldig forklaring på, hvilke tab vi er skyldige at vederlægge, og hvorfor man f.eks. ikke skylder en konkurrent erstatning, fordi man påfører ham tab ved at føre bedre varer. Med andre ord, der falder klart lys over, hvad man i moralsk forstand må regne for overgreb (indgreb, der fordrer vederlag). Thi vi kan nu svare, at derved må forstås indgreb i næstens retmæssige eje, og ingen handlende ejer sine kunder.

Her er ringen sluttet, der er skabt en objektiv etik, hvis sammenføjelser ligger fast. Den til grund liggende forudsætning er, at man overhovedet anerkender et moralsk ejendomsbegreb, bygget over princippet vederlag og ydelse.

De juridiske ejendomsbeføjelser kan som sagt ingen betydning få i denne sammenhæng, hverken beslaglæggelse eller hævd. Der er kun een erhvervs måde, som danner en undtagelse, nemlig arbejdsomdannelsen. Og hvorfor? Fordi den er den eneste, som er et direkte udtryk for »indtægt for

udgift«. Hvis vi overfører den samme regel, som gælder for ombytningen: lige for lige, til den oprindelige erhvervelse af et produkt, skaber vi dermed en etisk ejendomsret, ifølge hvilken et menneske har etisk ret til at eje det produkt, hvori hans virksomhed, hans flid og snille har udfoldet sig, hvorimod han ikke kan proklamere nogen ubetinget særejdendomsret til de naturværdier, som intet menneske har skabt. De tilhører derfor alle i forening.

Denne etiske ejendomsret har altså sin rod i vederlagsprincippet, det princip, som vi betragter som minimumsbetingelsen for social fordragelighed og fredeligt samliv af selvstændige individer. Det er et princip for en grænsedragning mellem individernes livssfærer, som er antagelig for alle dem, hvis rovinstinkter ikke er enerådende. Det forudsætter, at menneskene er villige til at anerkende hverandre først og fremmest som individer med selvbestemmelsesret, der kan være subjekter i et ejendomsforhold, uindskrænkede herrer over deres personlighed, deres indre liv og alle sådanne personlige livsytringer, der ikke krænker andres tilsvarende rådighedsområder.

Anerkender man grundsætningen om lige for lige eller lige Vederlag for lige indsats som eneste grundlag for den moralske ejendomsret, må man altså skarpt skelne mellem særeje over ting, der er frembragte ved arbejde, og fællesrådighed over de ikke-frembragte naturværdier —

Denne retsordning søger sin styrke i, at det er en fredsordning: idet den anerkender lige stillede selvstændige enere med handle- og virkefrihed indenfor deres egne grænser, modvirker den tendensen til voldelig fortrængning. Den eneste og hans ejendom bliver derved bestemt på en måde, der vistnok kan betragtes som mere »egoistisk« end Stirners ejendomsbegreb: hunden i forhold til sit kødben, fordi den i virkeligheden tilstår individet et eget virkefelt og ubegrænsede produktive muligheder under forhold, hvor han ikke skal opbruge sine kræfter i evig kampstilling.

***

Spørger vi dernæst, om der kunne tænkes en politisk form, som sikrede individet dette selvstændige område, føres vi ind mod den løsning, vi kalder retsstaten.

Hvad vil retsstaten da sige? Sempelthen et styre, der vedkender sig de samme principper som enhver redelig privatmand, nemlig at våge over, at enhver får og beholder sit. Retsstaten har ingen anden opgave end at beskytte individerne i besiddelsen af deres retmæssige særeje og personlige frihed, og på den anden side udelukke alle forrettigheder med hensyn til det fælles eje, naturværdierne, men forvalte disse i alles interesse.

Først og fremmest må statens egen økonomi være redelig. De penge, det offentlige nødvendigvis må bruge, fremkommer ved jordskylden, som er en afgift, enhver bruger af et stykke jord skylder de øvrige som vederlag, fordi han har fået eneret til at lægge beslag derpå — en årlig lejeafgift, om man vil. I den nuværende magtstat betales disse lejeafgifter til private grundejere,

der kan spekulere i at holde arealerne ude af brug, og man kan kun komme i besiddelse af disse arealer ved at udrede en købesum, hvori indgår en høj spekulationspris. Men pladslejen tilhører ikke med etisk ret enkelte tilfældige jordbesiddere, den tilhører nationen. Og det er da retsstatens opgave at inddrage den og overlade den til de rette ejere, nemlig samtlige beboere, mænd, kvinder og børn, for derved at fritage arbejdet for alle skatter.

Denne overførelse betyder den praktiske anerkendelse af alles lige ret til naturgoderne. Og vælgerne af begge køn har da bestandig ret til ved flertalsafgørelse at bestemme hvilken sum der deraf bør tilbageholdes til de offentlige udgifter, det vil sige de udgifter, der udkræves til håndhævelsen af retsstatens formål.

Retsstaten kan derved komme helt bort fra den ganske uberettigede tilegnelse af privatværdier, der hedder beskatning. Ud fra vore grundsætninger om den arbejdsskabte særejendoms ukrænkelighed må vi nemlig hævde, at staten lige så lidt har ret til at bemægtige sig dele deraf som enkeltpersoner. Der gælder i retsstaten ingen dobbeltmoral, tyveri er tyveri, også, ja ikke mindst, når det er det offentlige, der foretager det. Intet som helst påskud kan her tages for gode varer, allermindst det at staten trænger til penge — det er der nemlig også mange privatfolk, der gør. Og dog, hvis privatfolk benytter sig af den moral, staten bruger, at tage der hvor evnen er, som det så smukt hedder, kommer de i forbedringshuset. Staten er den eneste forbryder, der tilsyneladende ikke trænger til forbedring.

Lige så lidt har stat eller kommune ret til at stifte lån og pådrage sig gæld, som uskyldige efterkommere skal betale. Det anses jo heller ikke for særlig fint i det private liv; men her kan arvingerne dog nægte at vedgå arv og gæld. Det kan man vanskelig gøre i det offentlige liv; bolschevikerne forsøger derpå, men det lykkes vel næppe. I planerne for en overgang til retsstaten indgår et forslag om at betale statsgælden på een gang og begynde med rent bord. Overalt gælder det for os om simpelthen at overføre moralen mand og mand imellem til det offentlige liv. Man gøre blot det tankeeksperiment at overføre den moral, det politiske liv bruger, til privatlivet. Enhver hæderlig forretningsmand ville blues derved, og det er jo også kun i det politiske liv at man ustraffet kan lyve sig fra alting og lade sig skælde ud for løgner og bedrager uden at behøve at reagere.

Jordskylden vil i øjeblikket beløbe sig til ca. 250 mio. kr. Større var de offentlige budgetter ikke nogle få år før krigen. De er i de sidste årtier steget overordentligt på grund af de urimelig mange opgaver, man har lagt ind under staten, og fordi klassepolitikken har medført, at staten kunde bruges som mellemlid til ublu begunstigelser af de befolkningslag, der skiftevis kom til magten. (de offentlige budgetter andrager nu 800 mio. årlig. Det samlede toldbeløb var i 1920 64½ mio., forbrugsskatterne 100 mio., personskatterne alene i 1919-20: stat 307 mill., kommune 190 mio.). Stærkt belastes budgettet også af alle de »sociale« understøttelser, som i retsstaten efterhånden vil

overflødiggøres, fordi enhver arbejdsvillig og arbejdsdygtig selv kan opnå et virkefelt og selv betrygge sin fremtid. De sociale virkninger af denne ordning er nemlig ganske iøjnefaldende. Arbejdslønnen vil hæves derigennem, at man ikke længere behøver at købe sig entre til arbejdsfeltet, og ingen arbejdsvillig behøver at arbejde for ringere løn end den "fortjeneste", han da kan skaffe sig som selvstændig: tilstrømningen til industricentrene vil mindskes og dermed arbejdsløshedens problem være grebet an ved roden. Det betyder dog noget, at den samlede arbejdsløn nu årlig beklippes med 250 millioner, som går i private lommer, i stedet for at de skulde aflaste de skattebyrder, der tynger arbejdet. Boligspørgsmålet vil finde sin eneste radikale løsning, idet byggeriet vil opmuntres, fordi jordskylden tvinger spekulationen bort fra byggemodne grunde. Dertil kommer billigere varepriser, fordi enhver prisforfalskning ved toldbeskyttelse bortfalder. Afskaffelse af skatter letter arbejdet og industrien og skaffer mere arbejde.

Det nævnte beløb, de 250 mio., som jordskylden andrager, vil rigelig dække de få opgaver, retsstaten omfatter. Hvilke er disse?

For det første retsvæsenet med gratis retspleje for alle borgere og med en passende ordensmagt til opretholdelsen af den offentlige orden og sikkerhed.

Hvad hær og flåde angår, da indgår den fuldstændige afvæbning i retsstansens plan. Også for de internationale mellemværender må der tilstræbes retsafgørelser i stedet for magtafgørelser. Imidlertid er den enkelte retsstat jo ikke herre over disse forhold, så længe den er omgivet af magtstater, der ikke har skabt nogen international retsorden med en myndighed, som alle respekterer. Den enkelte retsstat kan derfor kun tilbyde fred, og ikke blot i ord men i gerning. Den kan tilbyde en Pax economica (en økonomisk fred). Den fuldstændige fjernelse af alle skatter og al told og andre hindringer for den frie handel vil berøve de andre stater de væsentligste påskud til at påføre landet krig, og en sådan holdning vil være langt virksommere end det såkaldte kulturforsvar. Men retsstaten kan ikke principielt binde sig til at tåle ethvert overgreb ved grænsen passivt, fordi det aldrig kan påvises at være uret at værgе sine rettigheder, og derfor må dens styrelse til enhver tid overveje, om militær afvæbning i forening med komplet økonomisk afvæbning under de forhåndenværende omstændigheder vil være det bedste værn udadtil eller om et fysisk grænseværn, svarende til landets evner, foreløbig må bibeholdes: at afvæbne samtidig med at bevare toldgrænser og andre aggressive økonomiske foranstaltninger kan afvises som en umoden tanke. Den almindelige eller en hvilken som helst »værnepligt« er retsstaten en absolut modstander af.

De offentlige udgifter vil endvidere medgå til vejvæsenet, til beskyttelse af de naturlige rigdomme: skove, vandløb, kyster, til opkrævning og fordeling af grundskylden; til hygiejniske foranstaltninger og til omsorg for forældreløse og vanrøgtede børn; endvidere til omsorg for fødte invalider, ab-

norme og sindssyge. For de forkomne individer og for dem, som ikke frivilligt betaler de bøder, der idømmes dem for lovovertrædelser, oprettes arbejdsanstalter, hvis frembringelser først og fremmest skal dække omkostningerne. Fængslerne skal omdannes til arbejdsanstalter, og straf skal bestå i vederlag til den ved forbrydelsen krænkede, hvad enten dette vederlag nu kan ydes i bøder eller i arbejde under mere eller mindre frivillige former. Dette i nøjeste overensstemmelse med retsmoralen som en vederlagsmoral.

Alle de offentlige fornødenheder, som lader sig udmåle ved tariffer, såsom jernbaner, postvæsen, telegraf, telefon, gas, elektricitet, vand osv. overlades til privat foretagsomhed, kontrolleret af det offentlige, således at der sikres kapitalen almindelig forrentning og personalet en løn, der svarer til den i de frie foretagender gængse.

Statsdrift er nemlig uøkonomisk, fordi ledelsen ikke er økonomisk ansvarlig, men til syvende og sidst får alle underskud dækkede gennem skatter.

Med religionen og undervisningen har staten intet at gøre, og de kirkelige og pædagogiske foreninger vil ligesom de forskellige erhvervsorganisationer kunne indrette deres skoler, laboratorier osv. efter behov. Landbrugerne udreder selv udgifterne til landbrugsskoler, skibsfarten betaler selv navigations-skoler, lodsvæsen etc. Alle kulturopgaver unddrages offentlig indblanding, fordi det private initiativ er al kulturs livsbetingelse, og fordi statsmagten intet mandat besidder til at gøre propaganda for visse kulturretninger og derved holde andre nede.

Ejendomsretten til åndelige produkter må fuldtud forsvares. Opfindere må have ret til en bestemt pct. af deres opfinders udbytte, men ikke som nu adgang til en ganske ukontrolleret avance og spærring af erhvervenes benyttelse af opfindelsen.

På det økonomiske område har staten kun en eneste opgave, nemlig at våge over, at byttemidlerne, pengesedlerne og mønterne, altid bevarer deres værdi, således at det ikke bliver muligt for private banker som nationalbanken at udstede falske sedler som de nuværende og derved forrykke forholdet mellem kreditor og debitor. Seddeludstedelsen må derfor være i hænderne på en rigsbank, der må regulere pengemassen således, at den står i et bestemt forhold til grundskylden, der giver en nøjagtig målestok for produktionen og følgelig også for nationens købeevne.

Alle aftaler og forpligtelser, som angår økonomiske forhold og ikke krænker andres ret, nyder statens retsbeskyttelse. Men retsstaten kræver, at der bag enhver aftale skal stå bestemte personer, således at det personlige ansvar ikke forflygtiges. Derfor må aktieselskaberne, for at nyde retsstatens beskyttelse, omdannes til fuldt ansvarlige erhvervsvirksomheder med fuldt ansvarlige personer bag aftalerne.

Hvad retsstatens forfatning angår, da er denne væsentlig bygget på den frie valgrets princip. At kalde den demokratisk er måske ikke korrekt, hvis ved demokrati forstås flertalsmagts absolutte suverænitet overfor mindre-

tallets og individets selvstændige ret. Retsstaten kræver som ovenfor vist en principiel begrænsning af denne magt, og grænsen er, hvad vi forstår ved individets retmæssige eje. Derimod tilkender vi flertallet afgørelsesret med hensyn til de nødvendige fællesopgavers ordning. Den lovgivende magt udøves da af et rigsråd på ganske få, lad os sige 25 medlemmer, valgte ved almindelig stemmeret, idet hele landet udgør en eneste valgkreds. De 25 kandidater, som har fået flest stemmer, betragtes som valgte. Ved en 8 dage efter påfølgende afstemning kan de vælgere, som ikke har fået nogen valgt i første omgang, flytte deres stemmer over til hvem af de fem og tyve de vil. — Disse fem og tyve borgere udgør da rigsrådet, og hvert medlems stemme vejer med netop det antal stemmer, hvormed han er valgt. Han har altså indenfor rigsrådet netop den indflydelse, der tilkommer ham. Under rigsrådet, hvis møder er offentlige, sorterer alle de offentlige forvaltningsgrene med undtagelse af domstolene, der er uafhængige. Til den højeste domstols afgørelse kan enhver vælger henvise hvilkensomhelst lov, der er kundgjort af rigsrådet, hvis han finder den stridende mod det i grundloven fastslåede statsformål. Hvis denne domstol træffer den afgørelse, at loven er et overgreb overfor den personlige frihed, forbliver den uden lovs kraft.

Hvad der her er skitseret i de færrest mulige træk, kan vel næppe betegnes som andet end en revolution. Men ser vi os om i Europa, da kan man sikkert ikke påstå, at de pludselige omkastningers tid er forbi. At man overalt vil noget andet end det man har, at misfornøjelsen med den parlamentariske statsmagt er ganske almindelig, er vel hævet over enhver tvivl. Foreløbig har man, som i Rusland, Italien og Spanien måttet nøjes med en slags politiske bokser, der mangler alle betingelser for at skabe en fastliggende retsorden. Retsstaten er ikke en moderetning af denne art; jeg tror egentlig, vi har lov at gøre os til af to ting: for det første, at vi forudså parlamentarismens fallit længe før verdenskrigen og verdenskrisen, og for det andet, at vi kan klarlægge hvad vi vil; vi er måske de første, der har anvist individualismen en praktisk vej i det politiske liv.

Der er endda kloge og besindige folk, som har udtalt, at der i grunden kun findes to virkelige politiske retninger, nemlig socialismen og den individualisme, retsstaten indvarsler. Alle mellemliggende partier er mere eller mindre principløse.

Hvis man for at forebygge sociale katastrofer måtte bestemme sig til at iværksætte denne fredelige revolution, gøre overgangen fra magtstat til retsstat i eet tempo, må man være klar over, at det er nødvendigt, at alle nuværende kapitalejere bringer et øjeblikkeligt offer. Alle kapitalejere, ikke blot alle grundejere. Thi det ville være lige så ubilligt som umuligt, at alene de, der har placeret deres formue i grundbesiddelse, skulle bære hele byrden. Derfor må der pålægges en ekstraordinær afgift een gang for alle af al privat formue, for at opnå den uhyre fordel: fritagelse for enhver fremtidig beskatning. Denne fordel er så stor, at man kan gå ud fra, at de allerfleste kapitale-

jere vil stå sig ved denne ordning, der i endnu højere grad vil komme deres børn til gode.

For at dække den offentlige gæld og de understøttelser og pensioner, der er en følge af det nuværende system og som naturligvis kun langsomt kan afvikles, afhændes alle de offentlige aktiver, som ikke finder nogen anvendelse i retsstaten. Værdien af disse ejendomme kan for tiden anslås til ca. 2½ milliard. Da den offentlige gæld er 2.000 millioner, bliver der et betydeligt overskud til de nævnte pensioner; man kan nemlig ikke pludselig overlade alle disse ofre for et slet system til at klare sig selv. De tal, der i øjeblikket kan opstilles, er selvfølgelig kun omtrentlige, og andre overgangsformer er tænkelige: denne sag er rent praktisk og vedrører ikke selve retsstatens principper.

Hvad det årlige budget angår kan følgende summariske beregninger opstilles: grundskyldens årlige beløb er efter de sidste beregninger i 1920 250 millioner (idet de samlede grundværdier er 4992 millioner kroner). Med rigsbankens fortjeneste bliver det 260 millioner. Til de offentlige udgifter skønnes 100 mio. at være nok, således at der bliver en overskudsandel eller bonus på 50 kr. til hver indbygger. Man ser altså, at det vil være let at dække udgifterne til den offentlige undervisning, der kan blive nødvendig i overgangstiden, indtil frie skoler er blevet dannede, med de overskudsandele, der tilhører børnene under 14 år, og enhver person over 18 år kan selv skaffe sig en årlig livrente på 800 kr., altså 1600 kr. for mand og kone at regne fra 65 års alderen, uden at gøre indgreb i sine arbejdsindtægter.

***

Når man kort skulle karakterisere den statsform der her er skildret, kunne man med et temmelig arrogant udtryk sige at det er det første udkast til en stat for voksne mennesker, der eksisterer. Medens andre politiske bestræbelser går ud på, at staten skal være en hjælpestat, en barmhjertighedsstat, en formynderstat eller en stat, der skal drive business og gribe regulerende og fordelende ind i individernes personlige liv, er retsstaten en stat for mennesker, der vil klare sig selv og være deres egen lykkes smed; derfor går den ud på at sikre ethvert menneske dets part af nationens fælles ejendom som arbejdsgrundlag, som virkefelt, hvorpå han kan opbygge sin egen uafhængige virksomhed og skabe sin egen lykke, — og straffer ikke således som den nuværende stat det produktive arbejde. Hele det sociale understøttelsesvæsen, vi kender nu, eksisterer jo kun, fordi vederlaget for arbejdet er for ringe til, at folk kan sørge for sig selv, og det opretholdes kun af de nuværende magthavere som en slags bestikkelse til vælgerne og for at slippe for at yde folket dets ret.

Da retsstatsordningen vil tilføre enhver borger de værdier, han har medfødt krav på og derved yde ham sådanne arbejdsvilkår, at han bliver frit og uafhængig stillet, er det ikke længere nødvendigt, at staten optræder som barmhjertig søster, der uddeler almisse og nådegaver. Alle disse understøt-

telser er kun udtryk for, at arbejdslønnen er for lille og evnen til at assurere sig selv utilstrækkelig. Opgaven er: at hæve arbejdslønnen således, at enhver kan forsikre sig selv mod sygdom, erhvervet invaliditet og alderdomsvaghed. Retsstaten appellerer til alle dem, der hellere vil klare sig selv end ligge deres medborgere til byrde.

Retsstaten er en afgjort liberal retning, men betegner ikke en tilbagevenden til den gamle liberalisme, der mente, at en regering blot behøvede at lade alt gå sin skæve gang (*laissez faire, laissez passer*). Retsstaten betyder netop en kraftig indskriden til hævde af alle borgeres ligelige placering i starten; ved frihed forstås i første række økonomisk uafhængighed og afskaffelse af alle lovbeskyttede forrettigheder. Vi har nemlig lært at se, at personlig frihed, der ikke hviler på økonomisk frihed, kun er et tomt ord.

Hvis statens funktioner indskrænkes således som ovenfor skildret til kun at omfatte et retsværn, der slår en ring om den enkeltes personlige frihed og retmæssige arbejds-skabte ejendom, vil borgeren igen kunne leve et privatliv og et kulturliv. Medens jeg udarbejdede dette foredrag, læste jeg nogle linjer i Politiken: »Der var i gamle dage noget, som hed privatliv, mange unge kender kun begrebet af omtale«. Det var sande, jeg kan godt sige gribende ord. Der var mange af os, der nu er ældre, som havde drømt om at yde et bidrag til den personlige kulturudvikling, at gøre en indsats i åndslivet. Vi er blevet forstyrrede deri, den politiske udvikling i det sidste slægtled henimod statsalmagten har slugt al interesse, har væltet sig ind på os, så at vi har måttet indtage en uafbrudt og opslidende forsvarsstilling for at værgе vore åndelige interesser. Vi har da følt trang til at gøre et forsøg på at afvælte denne mare, som rider det moderne liv. Alene statens budget giver et talende vidnesbyrd. Statens udgifter, der i 1916 var på 142 mill., er i 1921 steget til 555 millioner. De offentlige krav både til vor interesse og vor pengepung er en alvorlig fare for alt åndsliv. Vi skal interessere os for alt lige fra en ny kirke på Læsø til nypersisk sprog og digteren Jokumsens moral. Vore egne anliggender derimod må vi lade ligge; ganske vist tilbyder politikerne os at passe flere og flere af dem, men vi har dog bestandig følelsen af, at det måtte vi vist bedre kunne selv. Det politiske maskineri er blevet så indviklet, at tilliden til vore politikere som overvismænd er blevet alvorlig rokket. Selv om de vælter en mængde af sig i kommissioner og derved tildels kaster ansvaret fra sig, kan man ikke kalde det nuværende styre sagkyndigt. Lovene er sju-skede, slet gennemtænkte og må idelig korrigeres. Det var da måske umagen værd at lytte til Retsstatsfolkene's råd: at lette d'hrr. og damer for størstepar-ten af dette slid med andres anliggender. Hvad retsstaten vil er kun det, at folket skal overtage sit eget bo, og det politiske liv renses for en mængde af de påtvungne, såkaldte fællesanliggender, der i virkeligheden er forklædte klasseinteresser. Den politik må forsvinde, som består i en ustandselig tov-trækning om flertalsmagten for at kunne tilrane sig særfordele og overvælde byrder på andre.

Retsstaten kan derfor med rette kaldes en minimums stat. So wenig Staat als möglich mente også Nietzsche uden dog nærmere at udforme denne tanke. Eller som visse englændere siger: please govern us as little as possible. Ja, vi fristes til at sige: vi ønsker slet ikke at regeres. Vi nærer et meget bestemt ønske om, at de politikere, der hidtil har været så bekymrede for at lede vore skridt i stort og småt, for fremtiden vil betragte sig som overflødige. Vi skal overhovedet ingen regering have, vi skal blot have mennesker til at herske over mennesker; vi skal blot have delegerede, der er til for vor skyld, til at ordne det indbyrdes forhold mellem os, og netop sikre os, at vi kan få lov til at styre vore egne affærer. Altså det virkelige selvstyre, som der under det nuværende flertalsdiktatur intet spor findes af.

Vore politikere er jo kommet i en mislig stilling, som det vil være menneskekærligt at hjælpe dem ud af. Ved deres lånepolitik og ved hele sammenblandingen af offentligt og privat er de kommet i et større og større afhængighedsforhold til bank og finansverdenen. Staten trænger til bankernes hjælp, og bankerne, når de er i nød, finder et medlidende øre hos statsmagten. Så nedværdigende blev efterhånden afhængighedsforholdet, at politikerne følte sig tvunget til at dække uvederhæftige svindlerforetagenders underskud, og statens chefer måtte stille sig bagved private selskabers tvetydige og uvederhæftige erklæringer. Altsammen som vi ved for almenvellets skyld. Overhovedet kan man lyve så tykt det skal være, når det bare sker »for landets skyld«.

En befrielse fra alt dette kan kun ske ved en kraftig delingslinie mellem offentligt og privat. Det offentlige må opgive al aktiv befattelse med erhvervsliv og åndsliv og indskrænke sig til at være den store retsværner, den fuldt pålidelige og neutrale værner af borgernes ret til at leve og virke og være sikrede i besiddelsen af det fulde udbytte af deres arbejde.

***

En indvending der ofte fremsættes imod vor plan, lyder således: at yde enhver sin ret er en god og smuk bestræbelse — men er det dog ikke fattigt og koldt imod det kristelige ideal at yde kærlighed? Ville man ikke snarere frelse verden ud af det nuværende kaos, hvis man gjorde alvor af at føre den kristelige kærlighed ud i verden?

Jeg svarer: Jo måske, netop hvis man gjorde alvor deraf. Hvis man opfatter Jesu lære således, som han utvivlsomt selv har forstået den, som en kærlighed mellem fri personligheder. — Kvæler man personligheden, bliver der jo intet at elske eller at ofre sig for. En prædiken om kærlighed efter den gængse recept vil i øjeblikket ikke nytte noget, derved kan samfundene ikke omskabes til fredeligt samlevende organismer. Også ordene kærlighed og humanisme har politikerne nemlig gjort alt for at ødelægge. Fra alle politiske lejre har man udspremt den sindsforvirrende opfattelse, at man skulle kunne frerntvinge velgørenhed eller påtvinge folk velgæringer. De vildeste imperialister ligeså fuldt som de tammeste socialdemokrater bekender sig til

denne tankegang. Hvem tør benægte, at en Treitschke mener at opfylde et humant bud, når han med magt vil velsigne hele menneskeheden med den tyske kultur? Eller når socialisterne — ligesom forøvrigt alle politiske partier — praktiserer Jesu lære om offervillighed således, at den går ud på at plyndre den ene halvdel af befolkningen for at tvinge den til at være human mod den anden?

Nej, kærlighed har til nødvendig forudsætning respekt for personligheden. Vi skal derfor ikke prædike kærlighed men søge at uddybe dens væsen. Den hviler på anerkendelsen af et fredlyst område, hvor selvbestemmelsesretten ikke krænkes.

Det har da, mener jeg, i det forudgående vist sig, at der lader sig opstille sådanne objektivt formede regler for samlivet, at en tilsidesættelse af dem gør ethvert samarbejde umuligt. De udgør mindstemålet af de krav, menneskene på forhånd må stille til hverandre for at indlade sig på fredeligt og frugtbart samvirke og for at kunne opretholde den dertil bærende følelse, tilliden. Disse regler går netop ud på at omskrive en sfære, som må betragtes som individets retmæssige og ukrænkelige område — således forstået, at den ikke uden tilladelse kan overskrides, og at enhver krænkelse ligesom enhver begæret ydelse kan gøre krav på vederlag.

Og disse regler må da danne grundlaget såvel for forholdet mellem menneskene indbyrdes som for forholdet mellem individ og stat. Vi ønsker ikke noget øjeblik at skabe den indbildning, at retsstaten skulle blive nogen panacé mod alle livets modgange, tværtimod vil vi åbent vedgå, at livet i retsstaten bliver et liv i risiko og med fuldt personligt ansvar. Her findes ingen anden garanti for et lykkeligt og frugtbringende liv end den man selv skaber sig — men som man ganske vist også får mulighed for at skabe sig.

Og hvad åndslivet angår, må det endnu en gang indskærpes: staten har ingen betingelser for at kunne skabe åndsliv, og den kan ved at støtte åndsliv kun virke partisk og give udtryk for de herskendes smag og tendenser. Retsstatens kulturopgave er den indirekte: at rydde hindringerne og omgærde området for fri individuel vækst, der er al kulturs kilde.

Et objektivt grænsesættende moralbegreb, som fundament for den individuelle kultur, er derfor det, vor tid tiltrænger mere end noget andet. Og derfor lyder min opfordring til åndsarbejderne på et øjeblik at smide palet og penneskaf for at hjælpe med i det uappetitlige arbejde, at rydde op i politikens augiasstald. Det er et afskyeligt hverv, ingen af os gør det for sin fornøjelses skyld, men det er i øjeblikket det for selve kulturens sag vigtigste. Enhver politik, ethvert parti, selv de mest materialistiske socialister, støtter deres sag på »moralen«, men vi beder dem tænke et øjeblik over moralfilosofiens hidtidige ynkkelige stilling. Alle tidligere moralbegreber var subjektive og måtte derfor føre til konflikter og katastrofer. Sålænge verden ikke anerkender sådanne delingslinier mellem individerne indbyrdes og mellem individ og stat, som kan udledes af selve samlivets natur, vil magtstater aflø-

se hverandre i uophørlig rækkefølge. Men hvad enten de kalder sig demokratiske, socialistiske eller bolschevistiske — fælles for dem alle vil være deres totale mangel på evne til at stifte fred indadtil som udadtil.